

того обов'язки керівника АПЦ став виконувати інший єпископ. Тут варто зазначити, що до складу ієрархії АПЦ на травень 1943 р. входило 16 архієреїв. Після цього вбивства УАПЦ мусила взагалі відмовитися від ідеї поєднання церков, оскільки саме митрополит Олексій серед архієреїв АПЦ був чи не єдиним прихильником церковного єднання. Першоієрарху УАПЦ Полікарпові та його єпископам було добре відомо, що Олексій змушений був відкликати свій підпис з-під "Акта про поєднання" 8 жовтня 1942 р. під тиском своїх же підлеглих – групи єпископів АПЦ із Центральної України на чолі з єпископом Київським Пантелеймоном. На митрополита тиснули також й окупанти. До цього варто додати, що митрополит Полікарп через свої заклики до віруючих не брати участь у партизанській боротьбі проти нацистів не мав великого авторитету в командування УПА, а серед рядового складу і погонів.

Чи додавало популярності українським партизанам убивство керівника церковної інституції, що мала на Волині більшу кількість парафій і віруючих ніж УАПЦ? Очевидно, що ні. З іншого боку, наряд чи варто було організувати з цією метою цілу бойову операцію. Пізніше, у вересні 1943 р. навіть у період гострого протистояння з окупантами бойовики УПА мали змогу захопити єпископа АПЦ Мануїла і таємно вивести до лісу. Після страти архієрея у спеціальній листівці "За зраду – смерть!", партизани намагалися пояснити свої дії. Убивство ж Олексія замовчувалося Скоропським і командирами УПА, які опинилися в еміграції, протягом кільканадцяти років.

Важливо також визначити позицію нацистських окупантів. Саме навесні 1943 р. на Волині розпочинається справжня війна УПА проти німців, що змушені були визнати і самі окупанти [13, арк. 171]. У цей період нацисти використовували всі засоби, щоб послабити рух Опору. Церковне єднання АПЦ та УАПЦ не відповідало інтересам нацистів. Саме під їхнім прямим і непрямим тиском "Акт поєднання" 8 жовтня 1942 р. було нейтралізовано. Таким чином, німці зупинили загрозливий для свого панування процес створення єдиної православної церкви на окупованих землях України. І хоча митрополит Олексій був лояльним до окупаційного режиму, усе ж його хитання в питанні церковного єднання до певної міри суперечили окупаційній політиці, тому усунення непевного для нацистів архієрея було вигідне саме окупантам.

Деякі нюанси "Доповідної записки" священника Князевського дають підстави для припущення, що до вбивства митрополита Олексія так чи інакше причетні спецслужби. Це – і відсутність охорони, і підозрілі телефонні дзвінки. До цього слід додати той факт, що за машиною, у якій їхав митрополит, на потрібній відстані рухалася

вантажівка з німецькими солдатами, тобто, на такій відстані, яка унеможливила захист архієрея від нападників. Тут варто зазначити, що приблизно за таких же обставин майже рік потому, 19 квітня 1944 р., загинув у Литві екзарх Балтії, митрополит Сергій (Воскресенський).

Окупаційна преса в Україні відразу ж оголосила, що вбивство митрополита Олексія – справа рук більшовиків. З певною часткою вірогідності можна припустити, що вбивство митрополита Олексія, а згодом і митрополита Сергія і резонанс навколо цих трагічних подій, мали на меті окрім іншого, чергову дискредитацію релігійної політики радянського режиму. Принаймні саме в такому плані німецькою пропагандою були використані ці події. За допомогою ЗМІ серед населення активно поширювалася думка про те, що радянська держава зберегла свою антирелігійну, антихристиянську, безбожницьку спрямованість. Цим нацисти намагалися посилити недовіру населення і до радянських партизан.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна запропонувати наступне міркування. Поряд з попередніми версіями причин загибелі першоієрарха Автономної церкви – цілеспрямоване вбивство за ініціативою керівництва УАПЦ, випадкова загибель під час бойової акції партизан УПА проти нацистів має право на існування і детальніше вивчення за допомогою додаткових джерел ще одна версія. Першоієрарх Автономної церкви митрополит Олексій Громадський був "підставлений" спецслужбами окупантів під кулі українських партизан. З його смертю остаточно зникла небажана для німців можливість створення єдиної православної церкви в Україні. Важливо підкреслити ще й такий нюанс. Митрополит належав до церкви, яка знаходилася у канонічному єднанні з Московською патріархією, тому загибель владики можна було використати для посилення ефекту дискредитації радянського режиму і його релігійної політики.

1. *Власовський І.* Нарис історії Української Православної Церкви : У 4 т. – Нью-Йорк; Бавдн-Брук, – 1976. – Т. 4. – Ч. 2 (XX ст.).
2. *Волошин Ю.* Українська православна церква в роки нацистської окупації. – Полтава, 1997.
3. Державний архів Волинської області (ДАВоЛ). – Ф. 393, оп. 1, спр. 2.
4. *Кременецький вісник.* – Кременець, 1943. – 13 трав.
5. *Косиш В.* Україна під час Другої світової війни (1939 – 1945). – К.; Париж; Нью-Йорк; Торонто, 1992.
6. *Мартирологія українських церков* : У 4 т. – Торонто; Балтимор, 1987. – Т. 1.
7. *Пащенко В. О.* Православ'я в новітній історії України. – Полтава, 1997.
8. *Поспеловський Д. В.* Русская православная церковь в XX веке. – М., 1995.
9. *Русин П. В.* Зловісний союз хреста і тризуба. – К., 1970.
10. 1000-ліття православ'я на Волині. – Рівне, 1995.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВОУ). – Ф. 3833, оп. 1, спр. 90.
12. ЦДАВОУ. – Ф. 3776, оп. 4, спр. 474.
13. ЦДАВОУ. – Ф. 3833, оп. 1, спр. 90.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ). – Ф. 57, оп. 4, спр. 351.
15. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 23, спр. 1052.
16. ЦДАГОУ. – Ф. 57, оп. 4, спр. 353.

Надійшла до редколегії 24.01.06

С. Горохов, асп.

СТВОРЕННЯ ЗЕМСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ОРГАНІВ У ХАРКІВСЬКІЙ ТА ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЯХ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглянуто процес створення земських економічних органів у Харківській та Чернігівській губерніях на початку ХХ ст. Основну увагу приділено структурі та формам взаємовідносин між повітовими та губернськими земськими економічними органами.

The process of zemstvo economic organs' foundation in Kharkivska and Chernigivska guberniyas in the beginning of XX century is considered in this article. The main attention is paid to the structure and forms of interrelation between uyezd and guberniya zemstvo economic organs.

Проблема формування земських економічних органів своє певне відображення знайшла у працях дореволюційних дослідників С. Маслова, Г. Львова, Б. Веселовського [1, 7, 10]. Ці дослідники вивчали економічну діяльність земств, у тому числі й питання створення земських економічних органів, проте наводили фактичні дані по імперії, не виділяючи українські губернії. За ра-

дянських часів економічної діяльності земств в Україні свої дослідження присвятила А. Маскіна [8]. Слід зауважити, що цей аспект земської діяльності в той час був недостатньо дослідженим. На сучасному етапі українська історіографія поповнилася декількома працями: А. Лохматова, Т. Малева [6, 9]. Розглядаючи ці досягнення як значний внесок у дослідження даної про-

блеми, треба відмітити, що на теперішній момент не створено окремої праці, де б досконально вивчалось формування земських економічних органів.

Метою даної статті є аналіз створення земських органів економічної допомоги на початку ХХ ст. на прикладі Харківської та Чернігівської губерній.

У кінці ХІХ на початку ХХ ст. у сільському господарстві Російської Імперії, у тому числі і в Україні, набула гостроти економічна криза. Її ознаками були: аграрне перенаселення та, як наслідок, малоземелля, низький агротехнічний рівень господарств, що призводило до низької врожайності. Земські організації, які вже діяли з 1864 р., першими заявили про необхідність надання економічної допомоги цій галузі. З цією метою вони розпочали створювати власні економічні органи.

У Харківській губернії у 1890 р. на земських губернських зборах прийняли рішення створити економічний відділ, до складу якого входили б гласні та землевласники. Уже у 1892 р. губернські збори доручили управі організувати комісію з досвідчених землевласників, членів Харківської спілки сільських хазяїв та начальників земських управ для розробки проекту створення сільськогосподарських органів, разом з якими земство мало надавати економічну допомогу. Наступного 1893 р. управа запропонувала губернським зборам організувати сільськогосподарське бюро, але збори залишили це питання відкритим. Знову цю проблему почали обговорювати у 1894 р., коли Міністерство землеробства запропонувало створити орган для вивчення потреб сільського господарства. Саме тоді земські збори заявили, що такі органи можуть створити лише земські організації [14].

На 35 сесії 1900 р. губернські земські збори постановили створити при Харківській губернській управі агрономічні органи – Губернська сільськогосподарська рада та губернське сільськогосподарське бюро. Губернську раду очолював голова губернської земської управи. До її складу входили п'ять представників від губернської управи, чотири – від губернських земських зборів, керівники повітових управ, губернський агроном та його помічники. Крім того, до складу цього органу входили чотири представника Харківської сільськогосподарської спілки та один уповноважений від Міністерства землеробства. У повному складі для обговорення питань рада скликала двічі на рік: весною та восени. Головним завданням економічної ради було збирання інформації про економічний стан розвитку сільського господарства, створення проектів допомоги та висунення пропозицій на земських зборах [2, арк. 132–139].

Уже через два роки губернська управа провела певну реорганізацію цього органу. Економічна рада була визначена цілком радним органом, постанови якого були не обов'язковими для земських зборів та нарад. Слід сказати, що у тих політичних умовах і не могло бути інакше. Юридично всі заклади земської агрономічної організації відкривалися лише за санкцією Міністерства внутрішніх справ та землеробства. Згідно з наданими ними роз'ясненнями, управи несли повну відповідальність за діяльність колегіальних земських органів, і тому вони не могли мати повну автономію.

Сільськогосподарське бюро стало виконавчим органом. До його складу входили губернський агроном та його помічник. Вони проводили статистичне обстеження селянських господарств та кооперативних організацій, збирали інформацію про практичне втілення у житті тих чи інших економічних заходів земства, постійно організовували агрономічні з'їзди та затверджували плани агрономічних заходів. Щодо посади агронома, то і тут держава вносила свої корективи. Увесь земський агрономічний персонал поповнювався особами, яких відряджало Міністерство землеробства [13, с. 495–497].

Головним напрямом у діяльності губернської економічної ради та бюро стало об'єднання зусиль повітових агрономічних організацій. Виконання цієї мети досягалося, з одного боку, шляхом проведення агрономічних нарад, скликанням економічної ради, а з іншого – участю губернського агронома та його помічника у роботі повітових агрономічних органів.

У справі асигнувань на заходи та утримання персоналу, Харківське губернське земство обрало таку схему, за якою основний тягар фінансування покладався на повітові управи, губернське земство лише частково допомагало, надаючи позики по 1500 крб. на повіт, пропорційно розмірам фінансування повітових управ, при умові наявності агрономічної організації. Усі заходи поділялися на заходи губернського та місцевого значення. Перша група заходів, до якої входили економічне обстеження губернії, кооперація, сільськогосподарські школи, меліорація і таке інше, фінансувалася за рахунок губернського земства. У групі заходів місцевого значення одна третина проводилася за рахунок повітового, а дві – за рахунок губернського земства. Так, на агрономічні читання, створення сільськогосподарських бібліотек для фахівців відводилося не більше 200 крб. на повіт, на показові поля та ділянки – до 1500 крб., на позики дрібним сільськогосподарським товариствам – не більше 100 крб. одноразово та 200 крб. щорічно, на гідротехнічні роботи – 2 тис. крб., за умови, що місцеві сільськогосподарські товариства візьмуть на себе одну чверть витрат.

Що стосується агрономічного персоналу, то персонал губернського земства, який запрошується для робіт на території всієї губернії, утримується за рахунок губернського земства, а персонал повітових земств – на сумісні кошти губернського та повітового земств. Слід сказати, що така схема фінансування мала позитивне значення, бо давала можливість губернському земству постійно стимулювати діяльність повітових земств [14, с. 1–3].

Після закінчення формування центральних органів відповідні організації починають створюватися і повітовими земствами. У 1900 р. губернське земство затвердило положення про повітову сільськогосподарську раду. Згідно з положенням, рада створювалася для дослідження потреб сільського господарства та застосування заходів для їх задоволення. Вона складалася з голови управи, її членів та агронома. Чотири особи обиралися від земських зборів та дві – від місцевого сільськогосподарського товариства на три роки. Саме ради мала скликатися не більше шести разів на рік. Повітова рада мала вивчати місцеві потреби сільського господарства та вирішувати питання, поставлені управою чи іншими суспільними організаціями, приватними особами, шукаючи засоби та кошти для їх задоволення. Після обговорень рада вносила ці пропозиції на розгляд повітових земських зборів. У разі виходу питань за компетенцію повітового земства, рада взаємодіяла з губернською радою [12, арк. 75–77].

Першими, хто утворив власну економічну раду та бюро, були Охтирське та Валківське земства у 1899 р., Лебединське започаткувало економічну раду у 1900 р., Змієвське, Ізюмське та Куп'янське – у 1901 р., Вовчанське – у 1902 р., Старобільське та Богодухівське – у 1905 р. [1].

Таким чином, на початку ХХ ст. у Харківській губернії було створено першу агрономічну організацію губернсько-повітового типу на чолі з губернською управою. Її складала економічна рада та сільськогосподарське бюро.

Створення агрономічних організацій у Чернігівській губернії проходило не так централізовано, як у Харківській, хоча і розпочалося трохи раніше. Якщо у Харківській губернії спочатку створювалися центральні губернські органи, то у Чернігівській економічні органи починали організовуватися при повітових земських управах, а лише потім – при губернській.

Формування цих органів почалося із середини 90-х рр. Спочатку до їх складу входили особи, обрані із числа гласних земських зборів. Все ж, як показала практика, багато гласних, потрапивши до рад, виявили себе некомпетентними у питаннях сільського господарства. Ці обставини змусили земства розширити склад економічних рад, запрошуючи на свої наради та засідання осіб із селянського середовища. Так, наприклад, Городянське земство зробило свою економічну раду автономною у питанні поповнення свого складу, завдяки чому до роботи земства було залучено чимало селян [11, с. 4–6].

У 1895 р. було відкрито економічну раду Сосницьким повітовим земством. Її завданням було допомагати управі розробляти економічні заходи. Перші кроки ради нагадували лише процес обговорень та дебатів. Лише на сесії 1904 р. Сосницьким земством було прийнято конкретне рішення про необхідність організації планової агрономічної допомоги. Одразу було створено посаду повітового агронома [5, с. 75–80].

У 1898 р. Козелецька повітова земська управа створила комісію, якій було доручено скласти єдиний план допомоги сільському господарству повітовим земством. Комісія працювала до 1901 р., але далі дебатів справа так і не пішла. Причиною була відсутність спеціалістів. У 1902 р. управа вирішила створити посаду повітового агронома й асигнувала на це 1000 крб. [5, с. 97, 98].

Створення агрономічної організації у Ніжинському повіті розпочалося лише у 1901 р., коли Ніжинська управа внесла пропозицію створити власну агрономічну організацію.

Створення губернської агрономічної організації почалося з прийняття земськими зборами у 1898 р. проекту положення про сільськогосподарську раду при губернській управі. До складу цієї організації входили голова губернської управи, губернські та повітові представники дворянства, гласні, що обиралися на три роки, губернський агроном та статист губернського земства. Могли бути запрошені представники урядових агрономічних організацій та особи, які мають досвід роботи у сільському господарстві. Розгляду ради підпорядковувалися усі доповіді і відгуки губернської управи, які мали сільськогосподарський чи економічний характер. Крім того, кожен із членів ради мав право виносити свої доповіді на розгляд ради за два тижні до відкриття засідання, щоб управа мала можливість завчасно дати на них відповіді. Доповіді обов'язково виносилися на розгляд земських зборів. У випадку розбіжності поглядів між складом губернської управи і радою, на розгляд губернських земських зборів виносилися обидві думки з однієї і тієї ж доповіді. Чергові засідання призначалися головою один раз на місяць, екстренні – за бажанням голови чи за заявою трьох членів ради. Усі питання вирішувалися більшістю голосів, при однаковій кількості голосів, голос голови давав перевагу. Усі канцелярські витрати ради фінансувалися губернським земством [3, с. 123, 124].

Після чергових земських зборів у 1903 р. до положення про сільськогосподарську раду були внесені деякі зміни. Усі засідання губернської управи призначаються губернською управою чи за заявою десяти членів ради. Засідань повинно бути не менше двох на рік і не пізніше, ніж за два місяці до проведення земських зборів, щоб управа мала можливість обговорити і пропозиції повітових економічних рад. Засідання вважаються дійсними при наявності вже не трьох, а десяти членів ради. Перелік усіх справ подавався за десять днів до засідання, самі ж доповіді – за два тижні. При економічній раді, як постійний орган, існувала агрономічна нарада, яка складалася з її членів. Висновки та рішення економічної ради стали не обов'язковими для губернської управи [3, с. 125–132].

У 1904 р. губернські земські збори прийняли важливе рішення, згідно з яким для досягнення успіху в економічній діяльності потрібно об'єднати власні зусилля разом із сільськогосподарськими спілками, особливо для проведення дослідницько-показових заходів. Це проявлялося у визнанні за сільськогосподарськими спілками права бути радними земськими органами. За рішенням економічної ради сільськогосподарським товариствам було дозволено мати по одному представнику [4, с. 130, 131].

Отже, ми можемо зазначити, що на початку ХХ ст. земства Харківської та Чернігівської губерній, намагаючись надати агрономічну допомогу в сільському господарстві, створили власні економічні органи. Головним завданням цих органів була організація агрономічної діяльності повітових земств, визначення першочергових напрямів допомоги та пропорційне фінансування земських економічних заходів.

1. Веселовский Б.Б. История земства за сорок лет : В 4 т. – СПб, 1909. – Т. 2. 2. Доклады Харьковского губернского агронома по обследованию деятельности уездных земских управ в области сельского хозяйства и его докладные записки об организации работы сельскохозяйственного отдела с 10 июня 1900 по 1 августа 1901 г. // ДАХО. – Ф. 304, оп № 1, спр. 2490, арк. 132–139. 3. Доклады Черниговской губернской управы по экономическому отделу. – Чернигов, 1906. 4. Доклады Черниговской губернской управы по экономическому отделу. – Чернишов, 1906. 5. Земский сборник Черниговской губернии. – Чернишов, 1907. – № 4. 6. Лохматова А.І. Катеринославське земство: соціальний склад, бюджет та практична діяльність 1866–1913 рр. : Дис. канд. іст. наук. 07.00.02. – Запоріжжя, 1994. 7. Львов Г.Е., Полнер Т.И. Наше земство и 50 лет работы. – М., 1914. 8. Маскина А.С. Таврическое земство в 1866–1890 г.г. (Социальный состав, бюджет и практическая деятельность) : Автореф. дис. ...канд. ист. наук: 07.00.02./ Моск. гос. ун-та. – М., 1982. 9. Малейва Т.І. Діяльність земських установ Полтавської губернії у розгортанні традиційних українських промислів у період 1864–1914 рр. 10. Маслов С.Л. Земство и его экономическая деятельность за 50 лет существования 1864–1914 гг. – М., 1914. 11. Опыт очерка сельскохозяйственной деятельности уездных земств Черниговской губернии. 1895–1903 г. / Под ред. Э. Гарлицкий. – Чернишов, 1906. 12. Постановления Харьковского губернского сельскохозяйственного совета с 8 августа 1900 по 19 ноября 1901 г. губернского земского собранию // ДАХО. – Ф. 304, оп. № 1, спр. 2488. 13. Справочные сведения о деятельности земств по сельскому хозяйству по данным на 1899, 1900, 1901 г. – СПб., 1902. 14. Существующие типы агрономических организаций в земских губерниях // Хазяйство. – 1911. № 32–33.

Надійшла до редколегії 25.01.06

Н. Гусєва, асп.

СПРОБИ ПРИЙНЯТТЯ НАДЗВИЧАЙНИХ ЗАКОНІВ ЯК ЧИННИК РОЗГОРТАННЯ МОЛОДІЖНОГО РУХУ У ФРН У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1960-Х РОКІВ

На основі аналізу німецьких джерел та літератури зроблено спробу дослідити мету створення надзвичайних законів, розкрити їх зміст, а також визначити їх вплив на молодіжний рух Німеччини в першій половині 1960-х рр.

In the article on the basis of analysis of the German sources and literature is given a shot to explore the reasons of origin of projects of extraordinary laws, expose their purpose and essence, and also to define their influence on youth of Germany in the period of the first half of 1960th.

Кінець 1950-х – початок 1960-х рр. ознаменувався для ФРН досягненнями вершин економічного дива, соціального добробуту, зрілого індустріального суспільст-

ва. Однак з'явилися нові проблеми, які призвели до появи молодіжних виступів та демонстрацій.

Становлення свідомості тогочасної молоді ФРН відбувалося в умовах значних зрушень у міжнародних відноси-

© Н. Гусєва, 2007